

ROZDZIAŁ 4

Przekształcenia krajobrazu kulturowego Korfantowa

Wiesław Drobek, Ewa Dawidejt-Jastrzębska**

4.1. Wprowadzenie

Korfantów jest jednym z dwóch najmniejszych (liczących niespełna 2 tys. mieszkańców) miast województwa opolskiego¹. Od 1 stycznia 1999 r. należy do powiatu nyskiego.

Wybór tego miasta jako przedmiotu analizy wynikał nie tylko z wcześniejszych zainteresowań badawczych współautora rozdziału (Drobek, Heffner 1992; Drobek 1993; Heffner, Drobek 1993), lecz również z tego względu, że ośrodek ten właśnie w okresie transformacji podjął starania o odzyskanie praw miejskich². W staraniach tych wskazywał, iż pozytywna „Decyzja Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej będzie wyrazem sprawiedliwości dziejowej **wolnego i demokratycznego państwa polskiego**, przekreślając bezprawną decyzję

* Wiesław Drobek, dr hab., Ewa Dawidejt-Jastrzębska, mgr, Państwowy Instytut Naukowy, Instytut Śląski w Opolu.

¹ Liczba mieszkańców miasta kształtowała się następująco: w 1993 r. – 1849 osób, w 1997 r. – 1903, w 2002 r. – 1942, w 2006 r. – 1847, w 2008 r. – 1851 osób (według publikowanych materiałów Głównego Urzędu Statystycznego).

² Jednostka osadnicza nosząca kolejno nazwy: Friedland (Hurthland, 1335), Fredland (1447), Ferląd (1945), a od 1946 r. Korfantów (nadana dla upamiętnienia Wojciecha Korfantego, dyktatora III powstania śląskiego); miała prawa miejskie od XIV w. do 1742 r. oraz w latach 1867–1945 (Drobek 1993, s. 11–12, 21).

władz komunistycznych [...] (Pismo Rady Gminy Korfantów z 9 maja 1992 r. do Rady Ministrów w Warszawie, s. 5, podkr. W. D., E. D.-J.)³. Fakt, że aż 96,2% spośród 776 mieszkańców Korfantowa, którzy wzięli udział w głosowaniu, opowiedziało się w referendum za wnioskiem o odzyskanie praw miejskich (Drobek 1993, s. 67), jest tym bardziej doniosły, że społeczność miasta ukształtowała się w wyniku przemieszczeń ludności po II wojnie światowej (wysiedlenie Niemców, napływ nowych osadników z centralnej Polski i Kresów Wschodnich).

Przed odzyskaniem praw miejskich, co stało się 11 sierpnia 1993 r. (Dz. U. 1993, nr 68, poz. 329), Korfantów zajmował powierzchnię 912,4 ha. W wyniku włączenia do Korfantowa części gruntów wsi Ulianówka (gdzie zlokalizowane były Fabryka Mebli, stacja paliw, baza rejonowych dróg publicznych i oczyszczalnia ścieków) oraz części wsi Włostowa miasto zwiększyło od 1997 r. swoją powierzchnię do 1022 ha (Dz. U. 1997, nr 116, poz. 742).

Analizę przekształceń krajobrazu kulturowego ograniczymy do zmian, jakie w okresie transformacji ustrojowej, tj. w trakcie przechodzenia od systemu autorytarnego do społeczeństwa obywatelskiego i od gospodarki planowej do gospodarki wolnorynkowej, zaistniały w przestrzeni urbanistyczno-architektonicznej, w jej fizycznym i symbolicznym wymiarze.

4.2. Bezpośrednie skutki transformacji ustrojowej

Bezpośrednie efekty transformacji, wiążące się z likwidacją niektórych zakładów pracy, zmianą struktury własnościowej podmiotów, podejmowaniem działalności gospodarczej przez nowe podmioty, ujawniają się z jednej strony w postaci dekapitalizacji opuszczonych obiektów

³ Zabiegi o restytucję praw miejskich, których największe nasilenie przypadło w Polsce na lata 1990–1995, uważane są za typowy przejaw lokalizmu, dowodzący, że „środowiska lokalne są aktywne i nie boją się podejmować ryzyka rządzenia własnym terenem” (Zuzańska-Żyśko 2006, s. 58).

czy zmiany sposobu użytkowania terenu, a z drugiej – w zajmowaniu obszaru pod inwestycje i powstawaniu nowych obiektów o określonym wystroju architektonicznym⁴.

Struktura własności gruntów w Korfantomie w pierwszych latach transformacji (według stanu z 1 stycznia 1991 r.) przedstawiała się następująco: indywidualne gospodarstwa rolno-leśne – 388,24 ha (42,6%), Państwowe Gospodarstwo Rolne Korfantów – 223,84 ha (24,5%), lasy i inne grunty resortu leśnictwa – 143,47 ha (15,7%), Państwowy Fundusz Ziemi – 37,72 ha (4,1%), inne grunty państwowe – 53,11 ha (5,8%), drogi publiczne – 35,07 ha (3,8%), inne grunty indywidualne – 11,75 ha (1,3%), ogrody działkowe – 9,23 ha (1,0%), państwowe wody i rowy – 7,16 ha (0,8%), kółka rolnicze – 2,23 ha (0,2%), rolnicze spółdzielnie produkcyjne – 0,58 ha (0,1%) (*Inwentaryzacja urbanistyczna...* 1991, s. 45). W okresie transformacji, po tym jak w 1993 r. uległ likwidacji PGR Korfantów, znacząco zwiększyła się powierzchnia indywidualnych gospodarstw rolnych, osiągając w 2002 r. łączną wielkość 694 ha (*Rocznik statystyczny województwa opolskiego* 2003, s. 217). Prawie dwukrotnie wzrósł odsetek gruntów stanowiących własność prywatną, w 1991 r. było to 43,4%, natomiast w 2009 r. 78,9%⁵.

Na początku lat 90. krajobraz Korfantowa miał charakter wyraźnie rolniczy, największą powierzchnię zajmowały użytki rolne – 671,72 ha (73,6%), stosunkowo znaczną – 134,70 ha (14,8%) lasy i zadrzewienia, zdecydowanie mniejszą tereny osiedlowe – 46,54 ha (5,1%), tereny komunikacyjne – 38,88 ha (4,3%) i wody – 16,63 ha (1,8%), a znikomą

⁴ Zmiany w przestrzeni miejskiej analizować będziemy, opierając się głównie na materiale kartograficznym (plany Korfantowa i plany zagospodarowania przestrzennego) oraz fotografiach wykonanych w trakcie własnych badań terenowych na początku lat 90. i we wrześniu 2009 r.

⁵ W informacji przesłanej nam przez Urząd Miasta i Gminy Korfantów występuje określenie „grunty indywidualne – własność prywatna spółek różnego typu”, obejmujące „grunty rolne, hodowle rybne, grunty domów jednorodzinnych i wielomieszkalniowych, przemysłowe i in.).

nieużytki – 3,93 ha (0,4%) (*Inwentaryzacja urbanistyczna...* 1991, s. 45). Obecnie – według informacji Urzędu Miasta i Gminy z 2009 r. – nadal przeważają użytki rolne. W stosunku do 1991 r. zwiększeniu uległ udział gruntów rolnych (o 3,7%), terenów osiedlowych (o 1,7%) i nieużytków (o 1,4%), zmniejszył się natomiast pozostałych gruntów.

W końcu lat 80. w Korfantomie w rolnictwie i leśnictwie pracowało 22% zatrudnionych, w przemyśle i budownictwie – 46%, a w usługach – 32% zatrudnionych (Drobek 1987, s. 87), natomiast na początku lat 90. odpowiednio 13,4%, 45,4% oraz 41,2% (Drobek, Heffner 1992, s. 7). A zatem już w pierwszych latach transformacji zmniejszyła się liczba osób utrzymujących się z tzw. sektora pierwszego, natomiast znacząco wzrosła w tzw. sektorze trzecim. Wzrost ów wynikał w znacznej mierze z rozbudowy usług niematerialnych, głównie w zakresie leczenia (Wojewódzki Specjalistyczny Zespół Rehabilitacyjno-Ortopedyczny, przekształcony następnie w Opolskie Centrum Rehabilitacji).

Na początku lat 90. było w Korfantomie 29 sklepów (zatrudniających ok. 30–50 osób), w tym 9 uspołecznionych, oraz 20 prywatnych – apteka, sklepy, kioski (Drobek, Heffner 1992, s. 9, 13). Funkcjonowało 5 zakładów gastronomicznych (ok. 15 zatrudnionych), w tym: restauracja, bar gastronomiczny, pijalnia piwa, dwa obiekty małej gastronomii, 32 prywatne zakłady rzemieślnicze (ok. 40 zatrudnionych), w tym: 10 budowlanych, 6 usług motoryzacyjnych, 4 krawieckie, 3 naprawy TV i AGD, 2 fotograficzne, 2 fryzjerskie, 5 innych specjalności (*Inwentaryzacja urbanistyczna...* 1991, s. 30).

Ponaddwukrotny (ze 100 do 205) wzrost liczby podmiotów, wpisanych do rejestru REGON w latach 1994–2007, musiał znaleźć (i znalazł) swoje odzwierciedlenie w przestrzeni miejskiej, mimo że były to w większości małe firmy prowadzone przez osoby fizyczne (ich liczba wzrosła z 87 do 150 podmiotów).

W Korfantomie w 1994 r. tylko jeden zakład wykazywał ponad 250 pracowników, trzech pracodawców zatrudniało 51–250 osób (dwóch w sekcji działalność produkcyjna oraz jeden zajmujący się

obsługą nieruchomości i firm), pięć podmiotów zatrudniało 21–50 osób, dziewięć podmiotów 6–20 pracowników, dziesięć podmiotów do 5 osób⁶ (*Podstawowe dane statystyczne...* 1995, s. 70).

W kilkanaście lat później (stan z 31 grudnia 2007 r.) wśród 205 podmiotów gospodarki narodowej (bez osób prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne) najwięcej, bo 188 (91,7%) było firm małych, tj. zatrudniających do 9 osób, 13 podmiotów (6,3%) zatrudniało 10–49 osób, a tylko 4 (2%) 50 i więcej osób (*Województwo opolskie, podregiony...* 2008, s. 227).

Wolny rynek w pierwszym okresie transformacji znalazł wyraz przede wszystkim w sferze handlu. Część sklepów ulokowano na parterze istniejących kamienic lub nowo wznoszonych budynków mieszkalnych. W miarę upływu czasu pojawiały się wolno stojące obiekty, o znacznie większych gabarytach. Bryły nowych pawilonów handlowych (tzw. marketów), pozbawione okien lub z oknami funkcjonującymi jako miejsce ekspozycji reklam, zaistniały jako nowy element architektoniczny w przestrzeni miasta, różniący się radykalnie od PRL-owskich sklepów z wielkimi przeszklonymi witrynami.

Placówki handlowe tzw. gospodarki społecznej ulokowane były przy ul. Opolskiej (trzy obiekty), ul. Kościuszki (dwa – największe powierzchniowo) oraz w Rynku, przy ul. Targowej i Prudnickiej (po jednym), natomiast prywatne powstały w większości przy ul. Wyzwolenia (8 sklepów różnych branż, głównie przemysłowej), w Rynku (4 obiekty), przy ul. Prudnickiej (3 sklepy przemysłowo-spożywcze), ul. Kościuszki (sklep spożywczo-przemysłowy i lecznica), ul. Pias-towskiej (przemysłowy) i ul. Reymonta (spożywczo-przemysłowy) (*Inwentaryzacja urbanistyczna...* 1991, s. 28). Fakt, że niektóre sklepy specjalistyczne (np. Ceraty, MebleMarket) ulokowane zostały poza tradycyjnym centrum handlowym, wydaje się – ze względu na skalę miasta – nie stanowić dla mieszkańców problemu, jako że odległość tę

⁶ Dane statystyczne nie uwzględniały w tym wypadku zakładów osób fizycznych, w których liczba pracujących nie przekracza 5 osób. Stąd 28 firm, choć ogółem w rejestrze REGON było wówczas 100 podmiotów.

można pokonać w ciągu kilku minut samochodem lub rowerem, których wiele porusza się po mieście.

Jeżeli chodzi o nowe obiekty gastronomiczne, to ulokowano je zarówno w centrum miasta (przestronny pawilon przy pl. Wolności, obok przystanku PKS), jak i na obrzeżach, w pobliżu dawnego Osiedla XXX-lecia, przy czym jeden z nich uległ likwidacji i pozostał tam zrujnowany budynek z graffiti PizzaZone.

Analizując podmioty wpisane do rejestru REGON w latach 1994–2007 pod kątem prowadzonej działalności, zauważyć można zwiększenie liczby firm w działach: przemysł (z 15 do 43), handel i naprawy (z 47 do 64), transport, gospodarka magazynowa i łączność (z 1 do 6) oraz obsługa nieruchomości i firm (z 9 do 21). Szczegółowe informacje prezentuje tab. 4.1.

Tabela 4.1. Podmioty zarejestrowane w rejestrze REGON według wybranych sekcji w latach 1994–2007

Wyszczególnienie	1994	1997	2002	2006	2007
Ogółem	100	105	187	203	205
Przemysł/przetwórstwo przemysłowe	15	15	29	33	43
Budownictwo	9	9	13	14	13
Handel i naprawy	47	47	61	68	64
Hotele i restauracje	4	4	6	5	4
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	1	1	5	6	6
Pośrednictwo finansowe	–	2	4	3	4
Obsługa nieruchomości i firm	9	9	25	25	21

Źródło: 1994 r.: *Podstawowe dane statystyczne...* (1995), s. 89; 1997 r.: *Rocznik Statystyczny Województwa Opolskiego* (1998, s. 52–53); 2002 r.: *Rocznik Statystyczny Województwa Opolskiego* (2003, s. 272–273); 2006 r.: *Województwo opolskie. Podregiony...* (2007, s. 223); 2007 r.: *Województwo opolskie. Podregiony...* (2008, s. 232).

Zmiany w przestrzeni miejskiej zaistniały również w wyniku przekształceń własnościowych. Największy zakład produkcyjny w Korfantomie (Fabryka Obuwia, przy ul. J. Kilińskiego 4), zatrudniający na początku lat 90. ponad 450 osób, w tym 200 dojeżdżających (Drobek, Heffner 1992, s. 8), przekształcił się w połowie lat 90. w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością „Skórimpex-Condor”, wpisana 17 września 2002 r. do Krajowego Rejestru Sądowego jako sp. z o.o. w likwidacji (www.krs.cors.gov.pl). Opolskie Fabryki Mebli – Fabryka Mebli w Korfantomie, przy ul. Fabrycznej 2, na początku lat 90. zatrudniająca 91 osób (Drobek, Heffner 1992, s. 8), przekształciła się najpierw w spółkę z o.o. „Opolskie Fabryki Mebli” – Fabryka nr 6 w Korfantomie, a w 1998 r. w spółkę z o.o. „Wojtpol”, która w 2004 r. była pracodawcą 152 osób (www.opole.oip.pl).

Część z zarejestrowanych w Korfantomie firm jest nieaktywna, np. Wood Master przy ul. Nowej 18 czy Spółdzielnia Usług Rolniczych przy ul. Kościuszki 4 (www.infoveriti.pl).

Wojewódzki Specjalistyczny Zespół Rehabilitacyjno-Ortopedyczny, zatrudniający na początku lat 90. ponad 250 osób, w tym 100 dojeżdżających (Drobek, Heffner 1992, s. 8), kontynuuje działalność pod zmienioną nazwą jako Opolskie Centrum Rehabilitacji Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej (ul. Wyzwolenia 11), wpisany do rejestru 12 kwietnia 2001 r. Z jego struktur wyodrębniło się kilka podmiotów: Opolskie Centrum Rehabilitacji spółka z o.o. (ul. Wyzwolenia 11), wpisana do rejestru przedsiębiorstw 16 marca 2006 r., Zakład Sprzętu Ortopedycznego i Rehabilitacyjnego Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Sp. z o.o. (ul. Wyzwolenia 11), Zakład Ortopedyczny Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej spółka cywilna (ul. Zielna). Warto dodać, że Opolskie Centrum Rehabilitacji, zatrudniające obecnie 220 osób, wzbogaciło się w latach 1996–1997 o nowoczesne obiekty fizjoterapii wraz z basenem i salą gimnastyczną. Ponadto od 2007 r. czyni starania o architektoniczno-urbanistyczną przebudowę i rozbudowę swojej placówki, czego wyrazem są ogłaszane w „Biuletynie Zamówień Publicznych” konkursy na opracowanie stosownej dokumentacji.

Odnotować też warto zjawisko konsolidacji, jako że w 1999 r. Bank Spółdzielczy w Korfantomie stał się oddziałem Banku Spółdzielczego w Prudniku. Choć placówka pozostała w starej (jednakże zmodernizowanej) siedzibie przy Rynku, to połączenie banków pośrednio mogło wpłynąć również na zmiany w przestrzeni miasta, w wyniku większych możliwości pozyskania kredytów przez inwestorów.

W 1994 r. w Korfantomie była tylko jedna spółka handlowa, w 2006 r. natomiast 12, w tym dwie z udziałem kapitału zagranicznego. Większość przedsiębiorstw produkcyjnych i hurtowni zlokalizowana jest w obrębie części miasta tradycyjnie spełniających funkcje przemysłowo-składowe, zagęszczeniu ulega jednakże ich tkanka, a lepiej prosperujące podmioty wznoszą nowe obiekty lub dokonują ich znacznej modernizacji lub rozbudowy (np. przy ul. Powstańców Śląskich, Opolskiej i Łąkowej). Widać jednak również brak inwestycji, a nawet dekapitalizację niektórych obiektów (np. Zakłady Sprzętu Ortopedycznego i Rehabilitacyjnego przy ul. Powstańców Śląskich). Oferowane przez Urząd Miejski nowe tereny dla przemysłu, baz budowlanych, handlu i infrastruktury technicznej znajdują się w północnej części Korfantom, po lewej stronie ul. Niemodlińskiej, niedaleko oczyszczalni ścieków (www.korfantow).

Jeśli przyjmiemy, że do miast liderów przemian ekonomicznych zalicza się te, w których na 1000 mieszkańców przypada ponad 100 podmiotów (Zuzańska-Żyśko 2006, s. 181), to Korfantów do grupy liderów zbliżył się w sposób bardzo widoczny w 2002 r. (187 podmiotów na 1942 mieszkańców), a dołączył w 2006 r. (203 podmioty na 1847 mieszkańców).

4.3. Pośrednie skutki transformacji ustrojowej

Za efekt transformacji ustrojowej uznać można zrealizowane przez władze miasta inwestycje poprawiające jakość życia mieszkańców, zwłaszcza takie, jak: rozbudowa Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji

(2000 r.), rozbudowa przystanku komunikacji publicznej przy pl. Wolności (2004–2007), gazyfikacja osiedla domków jednorodzinnych w obrębie ul. Słowackiego, Zapolskiej, Prusa, Dąbrowskiej i Norwida, budowa ul. Mickiewicza i łącznika między ul. Mickiewicza i Słowackiego, budowa hali sportowej i boiska z bieżnią (są to inwestycje z 2005 r.), modernizacja stadionu sportowego wraz z obiektem towarzyszącym, przebudowa mostu na Ścinawie Niemodlińskiej (2005–2006), remonty chodników z wykonaniem nawierzchni z kostki brukowej przy ul. Wyzwolenia (2006 r.), ul. Zapolskiej i w Rynku (2008 r.), ul. Ogrodowej (2009 r.) oraz podjęcie budowy gimnazjum. Część tych przedsięwzięć realizowana jest w ramach Kontraktu Wojewódzkiego lub ze środków Unii Europejskiej, o czym informują duże, z daleka widoczne tablice.

Z kolei wyrazem globalizacji (możliwej jednak dzięki transformacji ustrojowej) jest pojawienie się w krajobrazie Korfantowa masztów telefonii komórkowej. Tego typu obiekty „wyznaczają nowy obraz miast bez poprzedzających ich budowę specjalistycznych działań planistycznych – po prostu wskutek swego pojawienia się, jako odpowiedź na praktyczne zapotrzebowanie” (Kuryłowicz 2008, s. 34).

Ujawniające się w przestrzeni urbanistyczno-architektonicznej pośrednie skutki transformacji ustrojowej wiążą się z poziomem dochodów uzyskiwanych przez mieszkańców. W Korfantowie, jak we wszystkich mniejszych miastach województwa opolskiego, w analizowanym okresie zauważalne jest zjawisko niżu demograficznego (Rajchel 2002, s. 165). W mieście, będącym przedmiotem naszej analizy, liczba osób w wieku przedprodukcyjnym zmniejszyła się prawie o połowę – z 561 osób w 1994 r. do 298 w 2008 r., znacząco wzrosła liczba osób w wieku produkcyjnym – z 1046 do 1257 i nieznacznie w wieku poprodukcyjnym – z 287 do 296 (*Podstawowe dane statystyczne...* 1995, s. 52; *Ludność, ruch naturalny...* 2009, s. 43).

Od stopnia zamożności lub ubóstwa mieszkańców pośrednio zależy również stan otaczającej przestrzeni. Bezrobocie dotknęło w Korfantowie w 1997 r. 127 osób, z których 76 nie posiadało prawa do

zasiłku, stopa bezrobocia 11,8% (*Rocznik statystyczny województwa opolskiego* 1998, s. 79), w 2002 r. było 205 bezrobotnych, w tym 150 bez prawa do zasiłku, stopa bezrobocia wynosiła 24,3% (*Rocznik statystyczny województwa opolskiego* 2003, s. 134, 115). Obecnie w gminie Korfantów stopa bezrobocia wynosi 5,9%⁷.

Dostępne dane, dotyczące zatrudnienia, nie pozwalają na przeprowadzenie wiarygodnej analizy w dłuższym okresie, ponieważ w zestawieniach osób zatrudnionych nie są uwzględniane małe firmy, mimo że stanowią one zwłaszcza w małych miastach główne źródło utrzymania ludności. Zmiana kryterium małego podmiotu (do 1999 r. była to firma zatrudniająca do 5 osób, a od 1999 r. do 9 pracowników) spowodowała, że poza ewidencją znalazło się więcej osób pracujących w małych firmach. W efekcie wykazywany jest spadek liczby zatrudnionych, pomimo wzrostu liczby podmiotów gospodarczych⁸.

W 2007 r. zatrudnienie ogółem⁹ wynosiło w Korfantomie 748 osób, w tym: sektor publiczny – 464, prywatny – 284 osób, natomiast według działów: przemysł i budownictwo – 301 osób, usługi rynkowe – 66, usługi nierynkowe – 379 (*Województwo opolskie. Podregiony...* 2008, s. 120)¹⁰. Duży udział zatrudnionych w sektorze publicznym

⁷ W gminie jest 398 bezrobotnych, w tym 298 bez prawa do zasiłku. Dane z ostatnich lat podawane są zbiorczo dla całej gminy, bez wyodrębniania miasta będącego jej siedzibą. Na taki sposób agregacji informacji uskarżają się także inni badacze (np. Zuzańska-Żyśko 2006, s. 22, 23, 87).

⁸ Np. przemysł w 1997 r. 16 podmiotów, zatrudnienie 482 osoby, w 2002 r. 29 podmiotów, zatrudnienie 351 osób, handel i naprawy w 1997 r. 36 podmiotów, zatrudnienie 20 osób, w 2002 r. 61 podmiotów, zatrudnienie 17 osób, ogółem w 1997 r. 105 podmiotów, zatrudnienie 1129 osób, w 2002 r. 187 podmiotów, zatrudnienie 848 osób (*Rocznik statystyczny województwa opolskiego* 1998, s. 52–53, 72–73; 2003, s. 124–125, 272–273).

⁹ Bez podmiotów o liczbie pracujących do 9 osób oraz pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, bez fundacji, stowarzyszeń, partii politycznych, związków zawodowych, organizacji społecznych, organizacji pracodawców, samorządu gospodarczego zawodowego oraz duchownych.

¹⁰ Informacja o wielkości zatrudnienia w poszczególnych działach jest istotna, gdyż przyjmuje się ją często za podstawę określenia funkcji miejscowości. W kla-

wynika głównie z faktu, że mieści się tu Opolskie Centrum Rehabilitacji, lecz także z tego względu, iż Korfantów jako miasto musi posiadać określone instytucje użyteczności publicznej, ponadto jest siedzibą gminy, a zatem pełni funkcje administracyjne również dla okolicznych miejscowości.

J. Słodczyk (2002, s. 53), powołując się na badania prowadzone w latach 90. w różnych miastach w Polsce, zauważył, że „Wraz z pogłębiającym się zróżnicowaniem dochodów ludności, a także likwidacją ograniczeń w obrocie mieszkaniami postępuje zróżnicowanie struktury społeczno-przestrzennej miasta”. Widoczna jest „tendencja do przestrzennego grupowania mieszkańców miasta zależnie od ich poziomu dochodów i statusu społecznego” (Słodczyk, 2002, s. 53). Także badania przeprowadzone w województwie śląskim wykazały, że spadek liczby zatrudnionych, wpływając na sytuację społeczno-ekonomiczną mieszkańców, powoduje pauperyzację oraz powstawanie „obszarów substandardowych w przestrzeni miast” (Zuzańska-Żyśko 2006, s. 137).

Analizując pośrednie skutki transformacji ekonomicznej, znajdujące wyraz w podziale na „lepsze” i „gorsze” części miasta, nie prowadziliśmy rozpoznania pod kątem „treści społecznych”. „Lepsze” miejsca odnosimy – za B. Jałowieckim (1980, s. 146) – „przede wszystkim do przyrody, dużej ilości zieleni i kształtu urbanistycznego”, natomiast w przypadku „gorszych” miejsc chodzi nam raczej o „starą, zdegradowaną, substandardową” zabudowę (Jałowiecki 1980, s. 148).

Nową zabudowę mieszkaniową w postaci domów jednorodzinnych, ulokowanych wśród starych kamienic i bloków, zauważyć można w Korfantowie zwłaszcza przy ul. Prudnickiej. Zasadniczo jednak funkcja mieszkaniowa, po zagęszczeniu w latach 90. tkanki miasta pomiędzy ul. 3 Maja i Mickiewicza, rozwija się we wschodniej części. Tam też, na dawnych terenach rolnych, rozwijana jest nie tylko

syfikacji funkcji małych miast województwa opolskiego sporządzonej na podstawie wielkości zatrudnienia w poszczególnych sektorach gospodarki narodowej, Korfantów prezentowany jest jako miasto o funkcji usługowej (Rajchel 2002, s. 176).

zabudowa mieszkaniowa, ale lokowane są również obiekty ze sfery nauki i rekreacji (gimnazjum, hala sportowa). Wynika to w dużej mierze z warunków fizjograficznych Korfantowa. Naturalną barierą rozbudowy miasta w kierunku zachodnim są rozległe stawy (rozciągające się już kilkadziesiąt metrów od Rynku), dolina Ścinawy Niemoślińskiej oraz park krajobrazowo-naturalistyczny.

W pobliżu dawnego Osiedla XXX-lecia (ul. Dąbrowskiej i Konopnickiej) wytyczone zostały na początku lat 90. ul. Zapolskiej i Prusa, a następnie kolejne. Powstało kilka dwupiętrowych bloków oraz dzielnica willowa, a w sąsiedztwie wzniesiono kilka okazałych rezydencji na rozległych posesjach.

Budynki o niższym standardzie znajdują się w starszej części miasta, zwłaszcza na zapleczu Rynku. Wynika to zarówno z lat ich budowy, jak i z faktu, że w centrach miast występuje zwykle „koncentracja ludności starszej” (Słodczyk 2002, s. 56), mającej zarówno mniejsze możliwości finansowe, jak i – w tym wypadku – znacznie niższe, ze względu na doświadczenie życiowe (powojenne wysiedlenia), oczekiwania co do warunków bytowych¹¹.

Wzrost rozwarstwienia społecznego – oprócz podziału na „lepsze” i „gorsze” części miasta – widoczny jest w przestrzeni miejskiej również w postaci pojemników na odzież używaną, które ustawione zostały na chodnikach (jeden z nich zasłania nawet zabytkową remizę strażacką przy ul. Kościuszki).

Pozytywnym pośrednim efektem transformacji ustrojowej jest większa troska o środowisko, wynikająca zarówno z konieczności wprowadzania standardów unijnych, jak i ze wzrostu świadomości ekologicznej. Owa „solidarność z naturą” – jak określa to E. Rewers (2005, s. 84) – stanowiąca „jedną z filozoficznych i praktycznych odpowiedzi na praktyki społeczeństwa ryzyka”, jako nowa treść

¹¹ Bohdan Jałowiecki, zwracając w drugiej połowie lat 60. uwagę, że w Korfantowie nie ma prawie w ogóle „nowego budownictwa ze środków ludności”, jako przyczynę tego stanu wskazywał przewagę ludności napływowej w strukturze mieszkańców miejscowości (Jałowiecki 1968, s. 41).

kulturowa wpływa również na formy zagospodarowania przestrzeni. Przykładem takich działań może być: zainstalowanie filtrów ochronnych w Fabryce Mebli (połowa lat 90.), remont i modernizacja przepompowni ścieków (1998 r.), rekultywacja dzikich wysypisk śmieci (2000–2001), objęcie ochroną trzydziestu drzew kasztanowca poprzez nałożenie tzw. czarnolepów (2006–2007), termomodernizacja budynku i zamontowanie kolektorów słonecznych w Opolskim Centrum Rehabilitacji (2009 r.). Najbardziej jednak zauważalne w przestrzeni miejskiej Korfantowa są liczne kosze do segregacji odpadów. Duże plastikowe pojemniki o jaskrawych kolorach ustawione zostały (w formie wielobarwnych zestawów) nie na podwórzach, gdzie tradycyjnie było miejsce na tego typu „urządzenia”, lecz na chodnikach, nierzadko przy reprezentacyjnych obiektach. Tak wyeksponowane wprowadzają dysharmonię w przestrzeni miejskiej, przytłaczają bowiem swoim usytuowaniem i kolorystyką ciekawe obiekty architektoniczne, np. nowo wybudowaną Halę Sportową.

4.4. Podsumowanie. Wymiar symboliczny przestrzeni miejskiej

Badacze, zajmujący się pamięcią przeszłości, podkreślają, że „wszystkim głębokim przemianom społecznym i przewrotom ustrojowym towarzyszą przekształcenia obrazu przeszłości, a co najmniej postulat takich przekształceń” (Szacka 2006, s. 405).

Zmiany nazw ulic i placów dokonano w Korfantomie jeszcze przed odzyskaniem praw miejskich. Wtedy to pl. Świerczewskiego przemianowany został na Rynek, ul. Armii Czerwonej na Prudnicką, ul. Ogrodowa na J. Kilińskiego. Zdecydowana większość nazw nie uległa jednak zmianie, pozostała zatem ul. Wyzwolenia i pl. Wolności. Nazwy nowo wytyczonych ulic: w północnej części miasta Lipowa i Stawowa (w pobliżu oczyszczalni ścieków), a w centrum – ul. Spacerowa, mają charakter neutralny. Na dawnym Osiedlu XXX-lecia, przeznaczonym

pod budownictwo mieszkaniowe, znajdują się ulice pisarzy: Dąbrowskiej, Konopnickiej, Norwida, Prusa, Słowackiego, Zapolskiej i Kraśnińskiego. Inaczej niż w Nysie, będącej siedzibą powiatu, czy w innych miejscowościach na Śląsku Opolskim, gdzie nie przywrócono dawnych, „niekomunistycznych” nazw¹² ani nie nawiązano w nazwach ulic do miejsc pochodzenia powojennej ludności miasta.

Pamięć o Kresach Wschodnich jest jednak żywa, jako że właśnie w Korfantomie 10 września 1995 r. uroczyscie poświęcony został na cmentarzu symboliczny grób¹³ z tablicą ufundowaną przez byłych mieszkańców czterech wsi w dawnym województwie tarnopolskim, upamiętniającą Polaków zamordowanych przez ukraińskich nacjonalistów¹⁴.

Lista miejsc znaczących wzbogaciła się w Korfantomie w latach transformacji o odrestaurowaną remizę strażacką z 1910 r., ogrodzony na nowo średniowieczny krzyż pokutny u zbiegu ul. Prudnickiej i Kościuszki, oznakowany na planie miasta grobowiec Pücklerów¹⁵. Specjalne tablice wskazują drogę do lokalnego centrum pielgrzymkowego – kościoła na Szwedzkiej Górze. W ruinę popada jednak obiekt, na fasadzie którego wmurowana jest tablica upamiętniająca to miejsce

¹² Ul. Wyzwolenia wcześniej nazywała się Zamkowa, ul. Armii Czerwonej nosiła nazwę Garncarska (Heffner 1987, s. 130).

¹³ Grób zawiera urnę z ziemią przywiezioną z czterech miejscowości na Kresach Wschodnich, skąd pochodzili fundatorzy pomnika i gdzie w latach 1943–1945 zamordowanych zostało przez nacjonalistów ukraińskich 606 Polaków.

¹⁴ Na tablicy znajduje się napis: „Świętej pamięci ofiar męczeńskiej śmierci ludności polskiej: Ihrowicy, Kołodna, Kurnik, Netreby, bestialsko zamordowanej przez bandy ukraińskich nacjonalistów z OUN-UPA w latach 1943–1945 na wschodnich kresach Rzeczypospolitej Polskiej, byłe województwo tarnopolskie, rodziny i krajanie. Zdawało się, że pomarli, a Oni wciąż żyją. Ihrowica 89, Kołodno 496, Kurniki 10, Netreba 11” (Nowak, Nowak 1995).

¹⁵ Miasto od 1899 r. do 1945 r. stanowiło ośrodek rozległego dominium Pücklerów. Najpierw, do 1512 r., było własnością Piastów opolskich i niemodlińskich, następnie niemieckich rodów magnackich: Beroschinskich i Nowagków (1538–1552), Redernów (1552–1677), Burghausów (1677–1899) i Pücklerów (Drobek 1993, s. 13).

„jako uświęcone krwią Polaków”, więzionych tu w zorganizowanym przez hitlerowców obozie pracy (53 z nich poniosło śmierć).

Sformułowana przez B. Szacką (2006, s. 425) teza, że „wszelkie ożywienie życia politycznego i związane w tym napięcia sprzyjać będą wzrostowi zainteresowania przeszłością, również na poziomie świadomości potocznej”, znajduje w Korfantowie swoją egzemplifikację, chociażby w postaci naklejonej na przystanku autobusowym informacji o niemieckiej historii miasta (kserograficzne odbitki fotografii prezentowane jako „Korfantów wczoraj i dziś”).

Do przeszłości nawiązuje także podpisana w sierpniu 1997 r. przez Korfantów deklaracja miast złączonych historyczną nazwą Friedland (przyjazny kraj). W ramach tego przedsięwzięcia, grupującego 8 miast z Niemiec, Republiki Czeskiej, Polski i Rosji, prowadzona jest wzajemna prezentacja dorobku kulturalnego, wymiana zespołów artystycznych i sportowych. Tytuł Honorowego Obywatela Miasta Korfantów otrzymali w 2004 r. były burmistrz Friedland w Brandenburgii (Niemcy) i burmistrz Frydlant k. Liberca (Republika Czeska). To odwołujące się do przeszłości współdziałanie stanowi jednocześnie – jak głosi deklaracja – „wkład w dzieło budowy pokojowego współistnienia państw i narodów” (cyt. za: *Korfantów* ok. 1998).

W krajobrazie kulturowym Korfantowa zaistniały zatem w okresie transformacji kulturowej – tak jak i w innych miejscowościach na tzw. Ziemiach Odzyskanych – elementy dziedzictwa z okresu niemieckiej przynależności państwowej. Ma to związek z przemianami politycznymi¹⁶, a także ze zmianami generacyjnymi, gdyż „Wyrośli nowe pokolenie, dla którego »mała ojczyzna« sytuowała się już bezapelacyjnie na Ziemiach Zachodnich i Północnych, a nie na Kresach Wschodnich lub w Polsce centralnej” (Mazur 2000, s. 838).

Jednocześnie jednak w mieście kultywowane są polskie tradycje patriotyczne, przykładem tego mogą być chociażby dwie ufundowane

¹⁶ Wynika to głównie z demokratyzacji systemu ustrojowego w Polsce, oparcia stosunków z RFN na nowych podstawach oraz członkostwa Polski w Unii Europejskiej.

w tym czasie przez Radę Miasta Korfantów tablice upamiętniające Wojciecha Korfanteo (w 1996 r. – w 75. rocznicę III powstania śląskiego i w 2003 r. – w 130. rocznicę urodzin dyktatora III powstania śląskiego). Warto również zwrócić uwagę na takie elementy, jak flaga biało-czerwona i napis „polski bank” w szyldzie Banku Spółdzielczego (Rynek) czy biało-czerwone akcenty kolorystyczne w reklamie firmy „Wojtpol”.

Z kolei w szyldach obiektów handlowych, takich jak: Mini Market, MebleMarket (ul. Prudnicka), Supermarket Eko (ul. Kościuszki), Colo Market (ul. Wyzwolenia), czy w nazwach firm, np.: Skórimpex-Condor, Nowogames, Simplex, Import-Export BamBoss, Trans-Gregor, zauważyć można wyrazy w połowie polskie, w połowie angielskie. Takie hybrydy językowe stanowią zjawisko ogólnopolskie, wyrażające „dążność właścicieli i użytkowników do podniesienia prestiżu obiektu” (Handke, 2008, s. 367), a „u podstaw tej tendencji – jak pisze K. Handke (2008, s. 267) – leży szerzące się przekonanie o wyższej randze i większej praktycznej użyteczności wyrazów i nazw obcych (głównie angielskich) niż wyrazów i nazw rodzimych”.

W przestrzeni miejskiej pojawiły się wielkogabarytowe reklamy, umieszczane w sąsiedztwie poszczególnych przedsiębiorstw (np. Zakład Stolarski Schodek, przy ul. Słowackiego) czy na planie miasta, ustawionym przy pl. Wolności w pobliżu głównego przystanku PKS. W pierwszej od góry reklamie, umieszczonej na tej tablicy, uwagę przykuwa duży napis „Fabryka Mebli”. Nazwa firmy (Wojtpol) podana została znacznie niżej i zdecydowanie mniejszymi literami. Interpretować to można w ten sposób, że dobra marka firmy wypracowana została w poprzednim okresie.

Do tradycji z okresu PRL-u nawiązują również Ogródki Działkowe im. J. Kilińskiego, które w 2006 r. świętowały 30. rocznicę założenia (www.korfantow.pl), oraz Zakład Sprzętu Ortopedycznego i Rehabilitacyjnego „Korfantów” Sp. z o.o., określający się jako firma, która „od prawie 30 lat z powodzeniem świadczy usługi” (www.zsoirkorfantow).

Jesteśmy świadomi tego, że „Przedmiot lub miejsce zyskuje konkretną realność, jeśli doświadczamy go w sposób totalny, to znaczy wszystkimi zmysłami oraz aktywną i refleksyjną myślą” (Tuan 1987, s. 31). W poznawaniu przestrzeni – oprócz wizualnego – ważny jest zwłaszcza dźwiękowy wymiar, który „udramatycznia doświadczanie przestrzeni” (Tuan 1987, s. 28). Dźwięk, ze swej natury związany z określonym miejscem i czasem, może być nader użyteczny w analizie procesu przekształceń przestrzeni.

Nowe elementy fonosfery, jakie zaistniały w okresie transformacji ustrojowej, takie jak: *Apel Jasnogórski* wybijany codziennie o godz. 21 przez dzwony kościoła pw. Świętej Trójcy, dźwięk syren strażackich w rocznicę wybuchu powstania warszawskiego, radosny bądź rozemocjonowany gwar wielojęzyczny, w tym niemiecki, podczas spotkań miast friedlandzkich czy Międzynarodowych Zawodów w Tenisie Stołowym, stanowią nie tylko „zaburzenie falowe” w powietrzu czy ciąg efektów akustycznych. W wymiarze symbolicznym oznaczają wybór określonej tradycji, dostarczają informacji o tożsamości miasta.

Bibliografia

- Drobek W. (1987), *Funkcje i stopień miejskości Korfantowa*, [w:] Heffner K. (red.), *Problemy przestrzennego rozwoju ośrodków lokalnych (na przykładzie Korfantowa w województwie opolskim)*, IŚ, Opole.
- Drobek W. (1993), *Korfantów. Historia i współczesność*, PIN, IŚ, Opole.
- Drobek W., Heffner K. (1992), *Demograficzne, gospodarcze i przestrzenne podstawy odzyskania przez Korfantów statusu miejskiego*, [w:] *Prawne, administracyjne i przestrzenne podstawy uzyskania praw miejskich przez miejscowość Korfantów (gmina Korfantów, województwo opolskie)*, PIN, IŚ, Zbiory Specjalne Biblioteki PIN – IŚ, A. 3246, Opole.
- Gmina Korfantów (2005), Urząd Miejski, Korfantów.
- Handke K. (2008), *Socjologia języka*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Heffner K. (1987), *Przekształcenia w układzie morfologicznym ośrodka lokalnego (na przykładzie Korfantowa, województwo opolskie)*, [w:] Heffner K. (red.), *Problemy przestrzennego rozwoju ośrodków lokalnych (na przykładzie Korfantowa w województwie opolskim)*, IŚ, Opole.

- Heffner K., Drobek W. (1992), *Powierzchnia i przebieg granic miasta Korfantów*, [w:] *Prawne, administracyjne i przestrzenne podstawy uzyskania praw miejskich przez miejscowość Korfantów (gmina Korfantów, województwo opolskie)*, PIN, IS, Zbiory Specjalne Biblioteki PIN – IS, A. 3246, Opole.
- Inwentaryzacja urbanistyczna wsi Korfantów* (1991), Biuro Urbanistyczno-Architektoniczne „Arplan”, Nysa.
- Jałowiecki B. (1968), *Inwentaryzacja wsi Korfantów*, PIN, IS, Zbiory Specjalne Biblioteki PIN – IS, A 988, Opole.
- Jałowiecki B. (1980), *Człowiek w przestrzeni miasta*, ŚIN, Katowice.
- Korfantów (ok. 1998), „Kulik” Elżbieta Pawlak, na zlecenie Urzędu Miasta i Gminy w Korfantowie, Bydgoszcz.
- Korfantów. *Mapa aktualizowana w terenie, skala 1: 45 000* (2009), Urząd Miejski w Korfantowie, Studio Plan, Wrocław–Korfantów.
- Kuryłowicz E. (2008), *Miasto jako przedmiot badań architektury*, [w:] Jałowiecki B. (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, CESRiL, Scholar, Warszawa.
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie opolskim w 2008 r.* (2009), Urząd Statystyczny, Opole.
- Mazur Z. (2000), *Dziedzictwo wyłączone, podzielone, wspólne. Zakończenie*, [w:] Mazur Z. (red.), *Wspólne dziedzictwo? Ze studiów nad stosunkiem do spuścizny kulturowej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, IZ, Poznań.
- Nowak M., Nowak R. (1995), *Ofiarom banderowców*, „Nowiny Nyskie”, 21 września.
- Plan Gminy Korfantów, skala 1: 40 000* (przed 2000), Wyd. Pod Aniołem, Kraków.
- Podstawowe dane statystyczne według miast i gmin* (1995), WUS, Opole.
- Rajchel D. (2002), *Zmiany struktury ludności i podstawowych funkcji gospodarczych w najmniejszych miastach Opolszczyzny w latach 1975–1999*, [w:] *Demograficzne i ekonomiczne skutki transformacji w Polsce – aspekt regionalny*, UO, Opole.
- Rewers E. (2005), *Miasto jako przestrzeń kulturowa*, [w:] Jałowiecki B., Majer A., Szczepański M. S. (red.), *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, Scholar, Warszawa.
- Rocznik statystyczny województwa opolskiego* (1998, 2003).
- Ślodezyk J. (2002), *Przekształcenia demograficzno- i społeczno-przestrzennej struktury miast w okresie przemian ustrojowych*, [w:] *Demograficzne i ekonomiczne skutki transformacji w Polsce – aspekt regionalny*, UO, Opole.
- Szacka B. (2006), *Przebudowa ustrojowa i pamięć przeszłości*, [w:] *Współczesne społeczeństwo polskie. Dynamika zmian*, Scholar, Warszawa.
- Tomczyk D., Miązek R. (2009), *Korfantów – dzieje miasta i gminy*, Urząd Miejski w Korfantowie, Arsgraf, Opole.

Tuan Y.-F. (1987), *Przestrzeń i miejsce*, PIW, Warszawa.

Województwo opolskie. *Podregiony, powiaty i gminy* (2007), Urząd Statystyczny, Opole.

Województwo opolskie. *Podregiony, powiaty, gminy* (2008), Urząd Statystyczny, Opole.

Zuzańska-Żyśko E. (2006), *Małe miasta w okresie transformacji. Studium w regionie śląskim*, Śląsk, Katowice.

www.ocr.pl

www.infoveriti.pl

www.korfantow.pl

www.krs.cors.gov.pl

www.opole.oip.pl

www.zsoirkorfantow.pl